

СУ“Св.Климент Охридски“

Богословски факултет

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Костадин Кирилов Нушев

За дисертационен труд на тема:

„ МУЗИКАЛНОТО ТВОРЧЕСТВО НА ЙЕРОМОНАХ НЕОФИТ РИЛСКИ – ЛИЧНИ ТВОРБИ.“

Научно направление 2.4. Религия и теология (Църковна музика)

Автор: **Андрей Иванов Касабов**

(Заповед № РД 38-79/30.01.2019)

Представеният за публична защита дисертационен труд на Андрей Касабов е посветен на актуална и интересна за българската богословска наука проблематика от областта на историята на църковната музика, литургичната и певческа традиция на Българската православна църква. Темата е свързана с проучване и изясняване на някои актуални въпроси около авторските творби и тяхното открояване сред другите преводни и адаптирани на славянски език църковни песнопения от богатото музикално творчество на йеромонах Неофит Рилски. Тази научна проблематика се разглежда в контекста на книжовното наследство на Рилската певческа школа и нейното място, роля и значение в духовния живот и културата на Българското възрождане през периода на XVIII-XIX век. Дисертационното изследване е разработено в рамките на редовна докторантура по Църковна музика към Катедра „Практическо богословие“ на Богословския факултет на Софийския университет под научното ръководство на проф. д.изк. Светлана Куюмджиева и доц д-р Иван Иванов.

1.Обща характеристика и структура на дисертационния труд

Представеното за публична защита дисертационно изследване на Андрей Касабов е посветено на един сериозен и значим научен проблем и предполага прилагането на интердисциплинарен подход и комплексен анализ от гледна точка на историята на църковната музика, литургиката и практическото богословие. Научната проблематика за музикалното творчество на йеромонах Неофит Рилски е разгледана систематично в рамките на добре конструиран план и логически обоснован модел за разпределение на съдържанието. Възприетият подход към темата с нейните основни компоненти определя на свой ред структурата и съдържанието на изложението. Според възприетия концептуален модел съдържанието на дисертационния труд е подредено в рамките на увод, три основни глави, заключение, документални приложения и библиография, изграждащи корпуса на текста в общ обем от 247 страници.

Въпросите за идентифициране на църковно-музикалните творби на Неофит Рилски в контекста на ръкописното наследство ва Рилската певческа школа обхващат сложна и многоаспектна богословска, литургична, църковно-историческа и музикологична проблематика, свързана с преводаческата, съставителската и интерпретаторска дейност на йеромонах Неофит Рилски като музиколог и музикоучител и предполагат задълбочено вникване и коректно представяне на параметрите на неговото музикално творчество. Научната проблематика, която е обект на дисертационното изследване, е разглеждана и разработена в нашата наука през последните десетилетия в множество изследвания на видни български учени и изследователи като Петър Динев, проф. Светлана Куюмджиева, проф. Елена Тончева, Асен Атанасов и много други автори, които подхождат към конкретните въпроси от различна изследователска перспектива. Дисертационното изследване на Андрей Касабов отчита достиженията на българската музикологична и църковно-литургична наука по основните въпроси на музикалното творчество на видния български духовник Неофит Рилски като предлага някои допълнителни наблюдения и уточнения, които допълват някои установени вече в науката факти и изясняват някои детайли около идентифицирането на вече уточнени или предполагаеми като лични творби и авторски песнопения на видния духовник от известните певчески сборници и репертоара на Рилската певческа школа.

Първата глава на дисертационното изследване е посветена на по-общата проблематика за ктрадициите и развитието на църковната музика и източното църковно пеене през епохата на Българското възраждане и нейното място в църковното богослужение и културата на българския народ (с.с.13-59). Втората глава се концентрира върху ролята и мястото на Рилската духовно-просветна, книжовна и певческа школа в културния живот на православните българи в контекста на обновителните процеси на Българското възраждане (с.с.60-131). Детайлно и систематично в тази глава са разгледани процесите на духовно обновление и трансформация на църковната музикална култура през разглеждания възрожденски период, очертана е ролята на видните рилски монаси и духовници като митрополит Серафил и йеромонах Йоасаф Рилски за обновление на църковно-певческата практика през втората половина на XVIII и началото на XIX век. В третата точка от тази глава се поставя специален акцент върху личността и делото на йеромонах Неофит Рилски като ученик на по-старите рилски музикоучители, представител и продължител на Рилската книжовна и църковно-певческа традиция и личното му участие в сложните духовни и образователни процеси на културна трансформация в църковния живот и богослужебната дейност през този период. Става дума за възприемане на новата (пост-византийска) Хурмузиева система на църковното певческо изкуство в Православната църква на Балканите и адаптиране на нейната музикално-теоретична и невмена система на славянски език. Разпространението на тази църковно-музикална система в манастирите и православните храмове по българските земи е дело на рилските духовници и в най-голяма степен на книжовното и музикално творчество на Неофит Рилски. Третата глава (с.с.132-213) е посветена на специален (систематичен, сравнителен и критичен) анализ на музикалното творчество на бележития български

духовник Неофит Рилски и на решаване на основните и конкретни задачи на дисертационното изследване. Тези изследователски задачи предполагат прилагането на сложна и комплексна методология за изясняване на множество все още неизследвани въпроси около уточняване на кръга от авторски творби и потвърждаване на техния личен и оригинален характер сред множеството песнопения от преводни църковни песнопения или авторски творби на другите дейци на Рилската певческа школа.

2. Актуалност на темата, цел, задачи и методология на изследването

В Увода (с.с.8-12) към изложението на дисертационното изследване са посочени актуалността на темата, обекта и предмета на изследване, целите, задачите и методологията на предприетото комплексно и интердисциплинарно проучване на очертаната проблематика. Като предмет и цел на изследването е посочено “авторското църковномузикално творчество в контекста на музикалноисторическото наследство на Рилската певческа школа“ и изясняване на значението на тази школа „за развитието на българската възрожденска църковна музика през XIX век“(с.10). Целите на изследването, във връзка с предмета и обекта на проучване, са конкретизирани посредством по-подробното дефиниране на 9 задачи, чието решаване се разгръща в съдържането на трите основни глави на дисертационния труд. Композиционната рамка на дисертационното изследване, и структурата на всяка една от трите глави, представляват последователно разгръщане на изследването, според посочените девет задачи, чрез симетричното им разпределение и позициониране в логическа последователност от по-общото към по-конкретното проблемно поле, разпределени в съответните точки и параграфи от изградения план. Във връзка с посочените цели и задачи е и методологията на изследването, която предполага комбинация от богословски, музикологични, исторически и литургични методи и подходи на проучване. В съответствие с избрания от автора подход за критичен анализ на изследваните проблеми дисертационното изследване се изгражда върху църковно-исторически, богословско-херменевтичен, музикологичен и комплексен интердисциплинарен анализ на по-важните музикални и църковно-певчески извори на Рилската певческа школа. Важна от методологическо гледище характеристика на научно-изследователската работа на Андрей Касабов е прилагането на музикално-изпълнителския метод при уточняване на множество конкретни въпроси за авторството и разграничаването и идентифицирането на определени песнопения, или на техни варианти, съответно в кръга на личното творчество или преводните песнопения включени в Рилските певчески сборници. За да изпълни целите и задачите на своето изследване авторът прилага и сравнителния метод чрез привеждане и критичен анализ на множество релевантни църковно-музикални паметници като печатни псалтикийни сборници, документи, лични свидетелства, писма и други извори. Като цяло обемът и съдържанието на увода, с оглед на сложността и многоизмерността на изследваната проблематика и на общия обем на дисертационния труд, е по-крътък и би било добре да бъде по-подробно и детайлно разработен с оглед на конкретизиране на задачите и очакваните резултати. Необходимо е да се допълни към увода и работната хипотеза на изследването, която подлежи на проверка и доказване в хода на изследването.

3. Научни тези и приносни моменти на дисертационния труд

Основните тези и научни изводи на дисертационното изследване могат да се разглеждат и разпределят на две основни равнища с оглед общата проблематика за музикалното наследство на Рилската певческа школа и по-конкретно по отношение на църковно-музикалното творчество на йеромонах Неофит Рилски. По отношение на общата църковно-музикална проблематика, насочена към очертаване на дейността на представителите на Рилската книжовна и певческа школа, може да се каже, че дисертантът познава и използва основната и най-нова научна литература по изследваните проблеми. В неговата работа са очертани отчетливо етапите на научните изследвания върху чрез критичен прочит и коректно представяне на достиженията на основните изследователи (П.Динев, С.Куюмджиева, Е.Тончева, А.Атанасов) като тезите на автора се позовават на вече постигнатите резултати в музиковедските изследвания у нас и в чужбина. От установените общо 38 авторски творби на Неофит Рилски в своето изследване Андрей Касабов се спира по-специално на 25 от тях и предлага свои ценни наблюдения и изводи като се опира на най-новите научни резултати от подробния опис на славянските музикални ръкописи в Рилския манастир. В хода на своето изследване той предлага някои свои хипотези или корекции при идентифицирането на конкретни песнопения или техни версии („Всесвятая Богородице“), които могат да бъдат атрибутирани като авторски на Неофит Рилски (с.с.143-144).

По отношение на личността и делото на рилските мизикоучители и техните преводни и авторски произведения, и по-конкретно за музикалното творчество на Неофит Рилски като преводач, съставител, автор и интерпретатор на православната източно-църковна музика през XIX век в дисертацията се съдържат ценни уточнения за работата на рилския духовник в богословската школа на остров Халки и гръцките печатни псалтикийни сборници от които се превеждал и адаптирал на славянски език много от своите музикални творби (с.144).

В своята дисертационна работа, главно в трета глава, Андрей Касабов прецизира някои от съществуващите научни данни за песнопенията на Неофит Рилски като предлага свои уточнения върху особеностите на конкретни произведения от описите на Петър Динев и Асен Атанасов. На базата на свои наблюдения и музикално-изпълнителски анализ той предлага ценни корекции за някои от идентифицираните като авторски песнопения или за някои техни варианти (с. 148). Чрез сравнителен и критичен анализ на тяхното място в певческите сборници („Все упования“ и „Пресвятая Богородице“) и въз основа на съдържанието на гръцките певчески сборници, които Неофит Рилски е имал под ръка на о.Халки и от които е превеждал, се установява тяхното авторство. По същия начин Касабов дава свои наблюдения и корекции по описа на А.Атанасов и за песнопението „Се Жених грядет“(с.148) и за много други („Да изправится молитва моя“) от вече установените като лични творби и авторски произведения на Неофит Рилски. Важен момент от научната работа на дисертанта е използването на музикално-изпълнителския анализ, който му помага да

идентифицира някои произведения като авторски или да коригира вече направени предположения и хипотези в досегашните научни изследвания от други изследователи.

Резултатите от тази своя изследователска работа авторът е обобщил и изложил в систематизиран вид в заключението и автореферата към дисертационния труд. За използваните методи на работа и някои конкретни резултати той е демонстрирал с нагледни примери в приложенията към дисертационния труд. Следва да се отбележи, че Андрей Касабов отдава дължимото на своите предшественици и на научния си ръководител, коректно се отнася към тезите на свои колеги, музиколози и богослови, използва трудовете и достиженията на утвърдени наши учени в областта на богословието и литургиката (акад. Ив. Гошев, доц. Ст. Кожухаров, доц. д-р Иван Иванов) и успява да формулира своите научни тези, изводи и резултати с необходимия респект и уважение към достиженията на българските и чуждестранни учени, богослови и музиколози.

4. Критични забележки и препоръки

Наред с положителните страни на представеното дисертационно изследване, които бяха изтъкнати, следва да се посочат и някои критични забележки и препоръки които имат отношение към определени страни на изложението или притежават редакционен и технически характер:

1. Съдържанието и обемът на увода са по-схематично разработени, а сложността и комплексността на темата, предмета и обекта на изследването предполагат по-детайлно и систематично разработване на методологичната рамка и изследователската програма на дисертационния труд. Необходимо е също така да се посочи работната хипотеза на изследването още в увода, а в заключението да се приведат доказателства и изводи на базата на резултатите от изследването.

2. Извеждането на конкретни изводи и резултати от първите две глави от дисертационния труд биха улеснили прехода и ориентацията към същинската изследователска работа и преминаване към конкретните задачи, които са предмет на третата глава.

3. На много места, където авторът се позовава на резултатите от вече публикувани изследвания по темата, има множество пасажии с буквално възпроизвеждане на части от използваните източници без изрично указание на цитиране с посочване на страници на използваните извори (с.с.89-90 и 91-98). Описанието на ръкописите от сбирката на Рилския манастир в третата глава също са възпроизведени буквално от най-новия Опис на славянските ръкописи в Рилски манастир (2012 г.).

4. В някои бележки от богатия критичен апарат под черта са налице технически непълноти (бел. 274 на с.99);

5. На места в текста има някои граматически неточности при употребата на пълен и непълен член (с.с. 64,144).

Независимо от тези забележки и препоръки, указващи на необходимостта от известна редакция и прецизиране с оглед на бъдещо публикуване на представения дисертационен труд, той съдържа ценни приносни моменти за богословската църковно-музикална наука и за българската специализирана научна литература върху Рилската певческа школа.

5. Изводи и заключение

В представения дисертационен труд са използвани коректно и критично анализирани най-важните първоизвори за църковно-певческата дейност на Рилската школа с оглед на литургичната традиция на Българската православна църква. Надлежно са консултирани, приведени и използвани в научния анализ данните от голям обем съвременни научни изследвания на български и гръцки език и множество научни публикации на български и западни автори по темата на дисертационния труд. Научната литература е адекватна и релевантна спрямо темата и основните проблеми на изследването. Налице са необходимият брой научни публикации във връзка с темата на дисертационното изследване, които свидетелстват за постигнати резултати в научните изследвания от страна на автора. Авторефератът представя коректно съдържанието, целите, задачите, основните тези и научни изводи на дисертационния труд.

В заключение следва да се посочи, че като цяло дисертационното изследване на Андрей Касабов представлява сериозен, самостоятелен и задълбочен научен опит за осмисляне на редица важни аспекти от историята на църковно-певческата традиция на Рилската музикална и певческа школа през изследвания исторически етап от нейното формиране и развитие и разкрива в необходимата пълнота поставените за резглеждане въпроси за личните музикални творби на Неофит Рилски. Поставените задачи на дисертационното изследване са изпълнени и целите са постигнати във възможната пълнота, а научните изводи кореспондират с предмета, обекта и целта на представения труд. Въз основа на посочените положителни страни и на направени критични забележки към предложения за публична защита дисертационен труд, считам че той отговаря на академичните критерии и изискванията на закона за успешно завършено докторско изследване. Посочените аргументи, критични забележки и препоръки ми дават основание да изразя подкрепа за представения дисертационен труд като гласувам положително за присъждане на неговия автор Андрей Касабов на образователната и научна степен „доктор“.

София, 23.04.2018

Доц. д-р К. Нушев.....